

TÜRKÜN KADİM BİLGELİK KİTABI

KUTADGU BİLİĞ

YÛSUF HÂS HÂCİB

Hazırlayan
Yaşar Çağbayır

📞 📧 🌐 / otukennesriyat

YAYIN NU: 2211

EDEBÎ ESERLER: 1124

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-829-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: [0212] 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: M. Bilal Erimez

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Baskı: Çınar Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: [0212] 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Yûsuf Hâs Hâcib: (1019-1077); Onuncu asırda Türkistan'da, başkenti Kâşgar olan ve İslam medeniyet dairesi içinde şekillenen, Türk kültürünün ateşini yakan Karahanlıların, bu çerağın tutuşmasından bir asır sonra Türk dili sahasında ortaya koydukları, Batı'da "prenslerin aynası", İslami literatürde ise "nasihatü'l-mülûk" veya "siyasetname", "pendname" gibi adlarla anılan türe dâhil edebileceğimiz büyük Türk eseri *Kutadgu Bilig*'in Balasagun doğumlu müellifidir.

Yûsuf Hâs Hâcib, Kâşgarlı Mahmud'un da mensup olduğu, bilhassa erken dönemlerdeki Arap ırkçılığı politikalarına tepki olarak doğup mevali denilen Arap olmayan unsurların devlet kademelerinde çeşitli görevler aldığı Abbasiler döneminde siyasi, fikrî ve edebî bir hareket olarak tebarüz eden ve Araplar dışındaki halkların üstünlüğü düşüncesini güden şuubiyenin mensubu bir şuubi olarak kabul edilir. Bunu, bilhassa Kâşgarlı Mahmud'un Türklüğün övücü olan sözlüğü *Divânü Lugâtî't-Türk*'te milletimizi ve dilimizi yücelten ifadelerinde görmekteyiz. Dolayısıyla her iki büyük Türkün Türk milliyetçiliği tarihinin en eski simalarından olduklarını söyleyebiliriz. Yûsuf Hâs Hâcib'in seçkin ve hatta zengin bir aileden geldiği, iyi bir eğitim gördüğü tahmin edilmektedir. Devrinin "erdemleri" olarak Arapçayı, Farsçayı, edebiyatlarına vâkıf olacak derecede öğrendiği, dönemin belli başlı bilimlerinden haberdar olduğu, yine o dönem insanları için aranan hünerlerden olan binicilik, dövüş sanatı, satranç gibi hünerlerde usta olduğu anlaşılmaktadır. *Kutadgu Bilig*, 1069-1070 yıllarında tamamlanıp Karahanlı hükümdarı Süleyman Arslan Hakan oğlu Tavgaç Uluğ Buğra Han'a sunulmuş ve kendisine "Hâs Hâcib" görev ve rütbesini kazandırmıştır.

Yaşar Çağbayır: 1945, Kocapınar (Denizli) doğumludur. Sırasıyla Kocapınar İlkokulu (1957), Acıpayam Ortaokulu (1960) ve Denizli Lisesini (1966) bitirdi. 1968 yılında Bursa Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümünden mezun oldu ve aynı yıl Konya Halkapınar Ortaokulunda öğretmenliğe başladı (1968). Denizli Ticaret Lisesi (1971-1972), Söke Ortaokulunda Türkçe ve Türk Dili Edebiyatı öğretmenlikleri ve idarecilik yaptı (1972-1985). Bir süre öğretmenliğin yanı sıra Ortadoğu Amme İdaresi Sevk ve İdare Yüksek Okuluna devam etti, (Kamu Yönetimi okudu, 1976-1980). Söke İlçe Millî Eğitim Şube Müdürlüğü görevinde bulundu (1985-1993). 1991 yılında AÜ Açık Öğretim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. 1993 yılında Söke İlçe Millî Eğitim Müdürlüğündeki görevinden ayrıldı, bakanlık değiştirerek Tarım ve Orman Bakanlığında öğretmen olarak görev aldı. 1997 yılında Söke Ziraat Teknik Lisesi Edebiyat öğretmeni iken emekli oldu.

Emekli olduktan sonra yoğun bir çalışma ile daha önceden derlemesini yaptığı kelimeleri sözlük hâline getirdi. Tam on yıl sonra 246 bin kelimelik **Ötüken Türkçe Sözlük**, 2016'da da TİKA tarafından 316 bin kelimelik *Büyük Türkçe Sözlük*, Prestij Eserler arasında yayınlandı. Ocak 2016'da Ötüken Neşriyat tarafından *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* ve ardından **Ötüken Türkçe Sözlük**'ün ikinci baskısı yayımlandı. Yazarın ayrıca **İstiklal Marşı** ve *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-Hakayık* üzerine çalışmaları yanında *Yanık Çaydanlık* adlı bir hikâye kitabı ile *Zeybek Kaması Namıdiğer Yatağan* romanı yayınevimiz tarafından yayımlanmıştır. Atatürk'ün Söke'yi ziyaretlerini konu edinen *Hoş Gelişler Ola* adlı romanı Şafak Yayınları arasında yayımlanmıştır.

Hâlen Söke'de yaşamakta, çalışmalarını evinde sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ • 11

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSTENŞİHLERİN TANITIM YAZILARI • 13

İKİNCİ BÖLÜM

ASIL *KUTADGU BİLİĞ* • 19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖGDÜLMİŞ'İN VEZİRLİĞİ • 95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİN VE DEVLET İŞLERİ • 165

BEŞİNCİ BÖLÜM

ADİL YÖNETİCİLERDEN

GERİYE KALANLAR • 311

ALTINCI BÖLÜM

YÛSUF HÂS HÂCİB'İN YAKINMALARI • 319

YEDİNCİ BÖLÜM

ANSİKLOPEDİK BİLGİLER • 327

ÖN SÖZ

Bir anlamı da “mutluluk” olan “devlet” kelimesi zamanla bugünkü anlamına kavuşmuş ve bir ülkede yaşayan insanların yönetilmeleri demek olan güvenliği, adaleti, ekonomik düzeni ve sosyal güvenceyi sağlayan kurumlar üstü kurum anlaşılır olmuştur.

Vatandaşlarının mutluluğunu sağlaması gereken “devlet”in, herkesin mutluluğunu sağlayabilecek şekilde işleyebilmesi için gerekli olan hususları, bundan on asır önce ortaya koyup yönetimde yer alan ve almak isteyenlere tavsiyelerde bulunmak üzere büyük bilgin ve devlet adamı Yûsuf Hâs Hâcib’in kaleme aldığı genellikle “Mutluluk Bilgisi” diye çevrilen Kutadgu Bilig adlı kitabını herkes okuyup anlayabilsin diye hiçbir bölüm atlamadan günümüz Türkiye Türkçesine aktararak bu kitabı meydana getirdik. Bu çalışmada, Kutadgu Bilig’i tam olarak günümüz Türkçesine aktarılmış şekliyle okumak isteyenlerin de -istek ve tavsiyeleriyle- etkisi ve katkısı oldu diyelim ve hak yemeyelim.

Diğer çalışmamda Kutadgu Bilig ve Yûsuf Hâs Hâcib hakkında söylenebilecekleri yeterince ifade ettiğim için burada ayrıca söz etmeyeceğim. Herhangi bir peşin yargıya yöneltmeden okuyucunun Kutadgu Bilig sayfa ve satırları arasında dilediği gibi dolaşabilmesini amaçladım.

Aktarma işi, mealen yani serbest değil, doğrudan Yûsuf Hâs Hâcib’in beyitlerine (cümlelerine) bağlı kalınarak yapılmıştır. Zorunlu görülen hâllerde parantez içi açıklama veya dolgular yapılmış, bunun dışında herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Sadece olay kahramanlarının birbirine cevap verdiğini ifade eden anlatım dışı cümleler, olduğu gibi alınmayıp muhavereli eserlerdeki gibi kişi adının yazılması ile yetinilmiştir. Kutadgu Bilig’de bölümleri birbirinden ayıran “bablar”la ilgili numara korunmuş fakat bab başlığı kısaltılmıştır.

Kutadgu Bilig’in iyi anlaşılabilmesi için eserde geçen ve edebiyatımızda sık sık karşılaşılan bir takım kişi ve yer adları ile efsaneler hakkında ansiklopedik bilgiler verilmiştir.

İstedik ki *Kutadgu Bilig*'i merak edip tamamını okumak isteyenlere kitabın bütününe günümüz Türkiye Türkçesiyle sunalım.

Bu eserin yayımını üstlenen Ötüken Neşriyat'ın Yöneticisi Ertuğrul Alpay, Genel Yayın Yönetmeni Göktürk Ömer Çakır, Editörleri M. Bilal Erimez başta olmak üzere bütün çalışanlarına teşekkür ederim.

Yaşar ÇAĞBAYIR

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSTENSİHLERİN TANITIM YAZILARI

EK-A: Mensur Giriş

*Yaratan, yetiştiren ve göçüren
Rabb'im Kadim Tañrı'nın adıyla*

Hamt şükür, minnet ve sayısız övgü Tañrı azze ve celleye ki ululuk sahibi tüm kudret padişahıdır. Yeri ve göğü yaratan, bütün canlılara rızık veren ki dilediğini yaptı, yine neyi dilerse yapar *[Allah dilediğini yapar ve dilediğini yönetir.]* ve sayısız selam ve saygı insanların iyisi peygamberlerin seçkini büyük sözcüsü Muhammed Mustafa üzerine olsun. Yine onun eşleri, aziz ve saygın sahabelere *[Allah hepsinden razı olsun]*.

Bu kitap çok değerli ve saygındır. Çin filozoflarının öz sözleri ile bezemiş Maçin bilginlerinin şiirleri ile süslenmiştir. Bu kitabı okuyan -beyitlerini bildiren-, (bu) kitaptan daha fazla saygındır. Çin-Maçin bilgin ve filozofların hepsi oy birliği ettiler ki doğu illerinde bütün Türkistan yurtlarında Buğra Han dilinde Türkçe sözlerle bu kitaptan daha üstünü hiçbir kimse (tarafından) düzenlenmedi.

Bu kitap hangi padişaha veya hangi bölgeye vardı ise gayet ustalığından, sonsuz güzelliğinden dolayı o ülkelerin felsefecileri, bilginleri uygun görüp her biri bir türlü ad san verdiler, Çinliler “Mülkün Edebi” (diye) adlandırdılar. Maçin hakanının felsefecileri “Memleketin Örfü” dediler. Doğulular “Yöneticilerin Süsü” diye söylediler. İranlılar “Türkçe Şehname” diye adlandırmışlar. Bazıları “Yöneticilere Öğütler” demişler. Turanlılar “Kutadgu Bilig” diye söylemişler. Bu kitabı yazıp düzenleyen Balasagun doğumlu takva sahibi (bir) adamdır. Fakat bu kitabı Kâşgar topraklarında tamamlayıp Doğu Hakanı Tavgaç Buğra Han huzuruna götürmüştür. Hakan Buğra Han ona saygı gösterip ululmuş kendi (sarayının) has hacipliğini bağışlamıştır. Onun için Yûsuf Uluğ Hâs Hâcib diye adı ünü dünyaya yayılmıştır.

Bu değerli kitap dört büyük temel üzerine kurulmuştur. Biri

İKİNCİ BÖLÜM

ASIL KUTADGU BİLİĞ

1. Yüce Tanrı'ya Övgü

Yaratan, yetiştiren ve göçüren Rabb'im Kadim Tañrı'nın adı ile söze başladım. Kadir ve bir olan Kadim Tañrı'ya sena ile binlerce övgü. O'nun için son yoktur. Kara yer ile mavi göğü, güneşle ayı, gece ile gündüzü, zaman ile zamaneyi, yaratılmışları yarattı. Diledi ve bütün bu varlıkları yarattı. Bir kere "Ol!" dedi, bütün diledikleri oldu. Bütün yaratılmışlar O'na muhtaçtır; Rabb'imin ihtiyacı olmadığı gibi O'na eş de yoktur.

Ey güçlü, Kadir, ebedî ve ihtiyaçsız Kadim Tañrı, senden başkasına bu ad yaraşmaz. Ululuk sana, büyüklük sanadır. Sana eş ve denk başkası yoktur. Ey bir olan Tañrı, sana hiçbir şey ortak olamaz. Başta her şeyden öncesin. Önce ve sonra sensin. Senin birliğin sayıya gelmez. Bu gücün her şeye yeter. Ey ebedî Tañrı sen, şüphesiz birsin. Sayıya gelmezsin, katılıp karışmazsın. Ey içi ve dışı bilen, ey Hakku'l-yakîn, gözümünden uzak (görülmez) fakat gönlüme yakınsın. Varlığın, parlak güneş ve ay gibi bellidir fakat niteliğine erebilecek gönül ve akıl yoktur. Senin birliğin varlıklarla ilgili değildir. Yarattıklarını sen yarattın, onlar senindir. Yaratılan her varlığı sen yarattın. Varlıklar yok olur, (ezelî ve ebedî) kalıcı olan yalnız sensin. Yaratıcı varlığına yaratılan tanıktır. Yaratılan "iki", "Bir" in hazır tanığıdır.¹

O'nun eşi ya da benzeri yoktur. Nasıl olduğuna yaratılanların akli ermez. Yürümez ve yatmaz, uyumaz, uyanıktır. Ne benzer ne

1 Yarattılmış her şey "BİR" (el-Vâhid) yaratıcının varlığı için belgedir. Çünkü *iki* sayısı, *birden* sonra gelmektedir. *Bir* olmasaydı, *iki* sayısı da olmazdı. İkinci ortaya çıkması *birin* varlığına muhtaçtır. Allah (cc) *birdir*; yaratılanlar da *birden* sonra, *iki* sayısının ve ondan sonra *birer* artırma ile meydana gelebilen sayılar gibi çokluktur. Matematikte bu kurala Peano Aksiyomu denir: "*Her a sayısından sonra gelen bir a+1 sayısı vardır. (a+1)'e a'nın ardışı; a'ya da (a+1)'in selefi denir. Bir'in selefi yoktur. Yani bir'den önce gelen bir sayı yoktur.*" *Bir* olmasaydı *iki* olmazdı. Birlik olmasaydı, çokluk da olmazdı.

karşılaştırılır; biçimce tanım götürmez. Arkada da önde de değildir. Ne soldadır ne sağda... Ne altta ne üstte ne de ortadadır yeri. Mekânı O yarattı, O'nun için mekân söz konusu olamaz. Şuna inan ki O'nsuz da yer yoktur.

Ey her gizliyi tam bilen, ey her gönül için yüce (Tañrım), bütün biçim ve şekiller sana tanıktır. Sen yarattın bu sayısız, yüz binlerce canlıyı, ova, dağ, deniz, tepe ve çukur yerleri... Gökyüzünü sayısız yıldızlarla süsledin, karanlık geceyi aydınlık gündüz ile ışıttın. Uçan, yürüyen ve duran/soluklanan nice (canlı) hepsi rızıklarını senin verdiğinden yiyip içerler. Ey Rabb'im göğün en yükseğinden aşağıdaki toprağa kadar bütün ne varsa (her şey) sana muhtaçtır.

Ey (Tañrı'nın) birliğine inanan (kişi), dilinle öv. Gönlün kuşkusuz (kesin) inandı ise aklına sahip ol. Niteliğine girme, gönlünü gözet (izle). Varlığına inan, durul ve huzur bul. Hem nice ve nasıllığa girme, kendini tut; artık O'nu nicesiz ve nasılsız bil. Sözü uzatma.

Ey muhtaçsız olan Rabb'im, sen bu muhtaç kulun bütün günahlarını şefkatle affet. Tamam sana sığındım, umudum sendedir; bunaldığım yerde elimden tut. Beni sevgili Peygamber'le yerimden kaldır, Kıyamet günü onu şefaathçi kıl. Onun dört arkadaşına aralıksız, sürekli binlerce selam ulaştır. Ulu günde onların yüzünü göster, iyi sözle şefaathçi kıl.

Seni olduğun gibi övemez özüm. Seni öylece övdüğümü say. Sözüm bitti.

2. Peygamber Aleyhi's-Selama Övgü

Esirgeyen Rabb'im, toplumun en seçkini ve insanların en iyisi olan sevgili Peygamber'i yolladı. (Sanki) karanlık gecede topluma meşaleydi. Çevresine ışık saçtı ve seni (insanlığı) aydınlattı. Ey yiğit, o sana Kadim Tañrı tarafından gönderilen okucu (davetçi) idi ki sen bu sayede doğru yola girdin. O, atasını ve anasını (bu yolda) feda etti. Tek dileği (derdi) inananlar idi, (onlara) yol gösterdi. Gündüz yemedi, hem gece uyumadı, Tañrı'dan senin (inanmanı)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖGDÜLMİŞ'İN VEZİRLİĞİ

26. Ögdülmiş Hakanın Hizmetine Giriyor

Hakan:

Ey oğul, dedi. Bundan sonra benim hizmetime dur, artık karamsar olma. Babanın pek çok hizmeti vardı (geçti); ödeyemedim gitti, borcum kaldı. “Ver!” (diyen) halkın diline düşmemek (için) bu borcu şimdi sana ödemem gerek. Sözüünü bilerek ve akıl yetirerek söylemiş olan Uç Ordu beyi ne der, dinle:

Sana (bir) kişinin emeğinin geçtiği belliyse bu emeği unutma, (ona karşı) ölü (gibi) olma. Ey soylu kişi, insanlığı bırakma, kişiye karşı daima insanca davranmayı sürdür. Kimin, kime bir parça emeği geçerse... Sen (böyle bir emeğe) karşılık daha çoğunu yap. Ey devletin başı, insan emeğinin değerini bilmeyen insan, tam bir öktüz olur. Haydi, öktüz (olarak) adlandırılma, insanlık yap. İnsanlara karşı insanlık (et), insan ol. Kişi, insanlığı için (bu) adı aldı. İnsan, insanlıkla adını yükseltir.

Ögdülmiş yer öptü ve hakana, “Hakanın (gösterdiği bu) eğilim bana göz aydınlığı oldu,” dedi. Ben çalışan (bir) kulunum, sen büyük beyimsin. Büyük bey çalışan kuluna değer verir. Dilersen değer ver, dilersen değersiz tut, ben kendimi artık size adadım.

(Ögdülmiş), yavaşça kalktı, kapıya gelip (dışarı) çıktı. Bir süre yürüyerek eve ulaştı.

Bundan sonra Ögdülmiş kemerini kuşandı (kolları sıvadı). Sarayda durup hilesiz ülkesine hizmet etti. Sabah akşam durmadan çalıştı, gece (nöbette) kaldı, yemeğini orada yedi. İş, hakanın içine sindi-çe, talih ona yardım etti ve kapılar açıldı. İş gören ve işinden dolayı mutluluğa kavuşan insan ne der, dinle:

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİN VE DEVLET İŞLERİ

Hakan:

Ey Ögdülmiş, bana babandan yadigâr olarak yalnız senin kalmana çok üzüliyorum. Senin gibi başka biri daha olsaydı senden önce veya senden sonra aynı yolu takip etmiş olaydı. Ey dürüst tabiatlı, benim yanımda şimdi teksin. Seni kaybedersem başka birini nereden bulurum. Ben senin böyle teklîğinden korkuyorum, ey kudretli insan. Keşke senin bir eşin daha bulunsaydı. Bütün bu zahmet senin üzerinde kalmazdı. Bana da dualardan daha çok pay düşerdi. Ara, akrabaların arasında senin yolunu izleyebilecek bir kimse var mı? Soruştur!

Ögdülmiş:

Hakan sağ olsun, iş yapılır (üstesinden gelinir), dedi. Hakan rahat olsun, sürekli huzur bulsun. Kendisi sessiz (çabasız), dilek ve istekleri yerine gelsin. Benim emeğime karşılık hakanın altını var. Hiç korkmasın, içi rahat olsun. Bana sıkıntı gelirse huzur da gelir. Huzur ile emek yan yana yürür. Eğer hakan ülkenin işlerinde yararlı ve milletin başında bulunacak bir insan istiyorsa... Bak, hikmeti ile her gün yeni bir tedbir düşünen bilge devlet adamı ne der, dinle:

Çok olsa da ülke işine yardımcı iste, ülke düzenlenir; bey, büyük sevinç ve huzur içinde yatar. Ülkede işleri gören yararlı ve zeki insanlar ne kadar çok olursa bey de o kadar rahat eder.

Çok bilgili böyle bir insan benim akrabalarım arasında yok değil... Kendisi erdem sahibi olup uyanık ve sakınlıktır; hangi işe girse her boyayı boyar (çok yeteneklidir). Davranışı doğru ve adı Odgurmış'tır. O her türlü iyiliğe el atmıştır. Fakat o, bu dünyadan yüz çevirdi, kalkıp dağa çıktı. Gönlünü doğrulttu. Kadim Tañrı'ya tapınır; kendisine eziyet eder. (Bu şekilde) tapınma ile günah hastalığını tedavi ediyor (arınmaya çalışıyor). Onun erdemi benimkinden yüz kat (fazladır). O milletin ileri geleni ve insanların seçkinidir. Bu akrabam yanımda bulunsaydı o bize her işte bilgisi ile başkanlık

BEŞİNCİ BÖLÜM

ADİL YÖNETİCİLERDEN GERİYE KALANLAR

Onlar gitti, geriye kalan iyi adlarıdır. (Onların) saygı (duyulan) adları yitip (unutulup) gitmez. Düşün bakalım, böyle meleklerle yakışacak işler yapan insan, insan mı olur? Söyleyiver, eğer o zamankiler insan idiye bugünküler ne olur?

Ey bilge, eğer biz insansak onlara, kuşkusuz melek demeli. Onların tavrı, huyu, sözü, iyi izleri hakkında söylenenleri dinlemek de mutluluk kazanmaktır. Akıllı anlar (akleder) ve bilgili bilir; hiç kuşkusuz öz (insan) ölür ve bu dünya kalır.

(İçinde) bulunulan, bu zamanı boşuna geçirmeden, ibadet etmeli; bundan başkası kalmaz. Göz, senden önce ölenleri görüyor; bundan daha büyük öğüt ne olabilir? Ey ulu, bütün saray, köşk ve konakların hepsi kalır; kişi bunları sürekli bağlı (elde) tutamaz.

Nice saray ve köşkleri, nice sağlam kaleleri ölüm bozdu ve kara toprağa çevirdi, iyi anla! Nice şehir ve kasabaları, bağ ve bahçeleri bu ölüm kuru (ıssız/kimsesiz) bıraktı, ey diri.

Alıp bu benim, bana ait diye bağlandığın saray, köşk ve konaklar boş kalır. Kalabalık ordu sahibi olan dünya (hakanı) nerede? Ordusunu bıraktı, (kendisini) kara toprak oldu say.

Hani o ülkem az diyen açgözlü yönetici? Zorbalıkla çok ülke aldı fakat yiyemedi (elde tutamadı). Hani o yer (almaya çalışan) zorba kimseler? Şimdi bir kulaç yer aldı (edindi), ızdırap çekip yatar.

Hani o Müslüman kanı dökücü, neden (kendisi) toprağa girdi, gücü (zorbalığı) hani? Hani o insanları inciten (çiğneyen/ezip geçen) adam, nasıl da bu çiğnenen kara toprakla bir oldu?

Hani o dünya için yanıp tutuşan, dünya yerinde kaldı, o öldü istemeyerek. Hani o, başkasının (edinmesini) istemeyen ve hiç bırakmadan mal deren, iki (parça) bez götürdü. Hani o çok yer isteyen adam? Kendisi kara toprağa döşendi ve işi bitti.

Dünyanın durumu hep böyledir. Akıllıca bakarsan kapılar açılır: Rahatı zahmet, sevinci üzüntü, saygınlığı alçaklık ve avuntusu yıkım...

Ne gelirse yüklen, yakınma. Huzur da zahmet de (gelir) yine ge-

ALTINCI BÖLÜM

YÛSUF HÂS HÂCİB'İN
YAKINMALARI

EK-C: Yaşlılık

Gençliğimi, giden bir bulut gibi geçirdim, ömrümü tipi yeli geçer gibi tükettim.

Ne yazık, gençliğim!

Ne yazık, yığıtığım!

Ben seni tutamadım, çabuk elden kaçırdım.

Ey gençlik, şimdi yine gel bana, seni el üstünde tutayım. Senin için sırmalı kırmızı ipek döşettim. Yazık bu gençliğe, hani nereye gitti? Ne kadar aradım ve arattımsa da bulamadım. Sordum, hayatta gençlik kadar zevk veren ve tatlı canı sevindiren iyi bir şey yokmuş. Ben şimdi gençlik tadını, delikanlılık huzurunu elimde tutarken kaçırdım, yitirdim. Eğer doğru yapmış olsaydım, ihtiyarlığın da zararı yoktu. Fakat ne yazık ki onu boşa geçirdim.

Ey gençlik, üzülererek sana kızıyorum. Bütün güzelliğimi sen uzaklaştırdın, (ben) uzaklaştım. Benzim kızıl, tam bir erguvan gibi idi. Bugün yüzüme safran tohumu ekdim. Misk (gibi) kara başa kâfur (ak) örttüm. Dolun(ay) gibi dolgun yüzü nereye götürdüm? Binbir renk çiçekle ile dolu, parlak bahar gibiydim. Sonbahara mı uğrattım, hepsini kuruttum. Bedenim kayın gibi dik, ok gibi dümdüz idi. Şimdi yay gibi eğri oldu, eğildim büküldüm.

Yazık, hayatı avuntuyla boşa geçirdim. Pişmanlıkla göz(üm)den kanlı yaşlar akıttım. Çocukluğu geçirdim, gençliği yitirdim, günümü bulutlandırımdı (kararttım), kendimi çökerttim. Yemek içmekse öküz gibi yedim içtim. Dilek koşturmaksa binlerce toz kaldırdım. Nice kuş ve geyik avı ile avundum, sevindim. Uçan kuş gibi cins atları ağımdan kaçırdım.

Kardeş ve arkadaşlar için sevgili can gibi idim. Düşmanımı ise haşarı tay gibi sıçrattım. Ben pek çok insana kızdım, sövdüm; günahsız ve yoksula el (kaldırdım), dil uzattım. Düşman yenmiş insan gibi göğüs kabarttım. Gururlu kabadayı olup kaya gibi dikildim.

YEDİNCİ BÖLÜM

ANSİKLOPEDİK BİLGİLER

Kutadgu Bilig’le İlgili Bazı İsim ve Tanımlar

Akıl: Sözlükte mastar olarak “menetmek, engellemek, alıkoymak, bağlamak” gibi anlamlara gelen akıl (el-‘aql العقل) kelimesi, felsefe ve mantık terimi olarak “*varlığın hakikatini idrak eden, maddi olmayan, fakat maddeye tesir eden basit bir cevher; maddeden şekilleri soyutlayarak kavram hâline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyas yapabilen güç*” demektir. Bu anlamıyla akıl sadece meleke değil özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü şıkkın imö kânsızlığı gibi akıl ilkelerinin bütün fonksiyonlarını belirleyen bir terimdir. İnsanın her çeşit faaliyetinde doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ve güzeli çirkinden ayıran bir güç olarak akıl, ahlaki, siyasi ve estetik değerleri belirlemede en önemli fonksiyonu haizdir.

Kaynakça: Bolay, Süleyman Hayri, 1989, “Akıl”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul.

Alp Er Tunga: Eski Türk Destan kahramanıdır. Medlerle Türklerin arasındaki savaşları konu alan Şehname’de genişçe anlatılır. Ancak buradaki anlatım tamamen Pers abartısına varan kendi kahramanlıklarını ön plana çıkarma amaçlıdır. Alp Er Tunga, tarihçilerin kanaatine göre Saka (İskit) hükümdarıdır. Batılılar, Hazar Denizi doğusundaki Türklere Saka, Hazar Denizinin batısında ve Güney Rusya’da yaşayan Türklere de Skit adını verir. Alp Er Tunga, doğuda Kadirgan Dağları, batıda Ural Dağları ile Hazar Denizi, kuzeyde Sibirya, güneyde ise Çin, Tibet ve İran ülkelerine kadar uzanan oldukça geniş bir sahayı içine alan devletçiklerin birleşmesiyle oluşan federe Türk hakanlığının hakanıdır, yani Turan hükümdarıdır. Bu hakanlığın başkenti, Belh veya Merv tahmin edilmektedir. Daha sonraki bütün